

**“СЕКСА У НАС НЕТ”:
ПУРИТАНСЬКА ЦЕНзуРА
В РАДЯНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ**

Н.М. Рудницька, канд. філол. наук (Київ)

У статті розглядається явище асиметрії у перекладі під впливом радянської пуританської цензури. Виявлено, що невідповідність моральних та естетичних поглядів автора оригіналу цінностям, пропагованим радянською ідеологією, призводило до асиметрії текстів оригіналу і цензурованого перекладу, спричиненої як перекощенням мовленнєвої характеристики персонажів і змісту окремих епізодів, так і деформацією художнього образу твору в цілому та обскурантизацією авторської ідейно-естетичної концепції.

Ключові слова: асиметрія, ідеологічна адаптація, пуританська цензура, художній переклад.

Рудницкая Н.Н. “Секса у нас нет”: пуританская цензура в советском художественном переводе. В статье рассматривается явление асимметрии в переводе под воздействием советской пуританской цензуры. Выявлено, что несоответствие идейно-эстетических взглядов автора оригинала ценностям, пропагандируемым советской идеологией, приводило к асимметрии текстов оригинала и цензурированного перевода как из-за искажения речевой характеристики персонажей и содержания отдельных эпизодов, так и благодаря деформации художественного образа произведения в целом и обскурантизации авторской идейно-эстетической концепции.

Ключевые слова: асимметрия, идеологическая адаптация, пуританская цензура, художественный перевод.

Rudnytska N.N. “No sex in the USSR”: Puritanical Censorship in the Soviet Literary Translation. The article deals with the phenomenon of asymmetry in translation under the pressure of the Soviet puritanical censorship. The original author’s non-conformity with the Soviet ideology resulted in asymmetry of the original and the censored translated text due to distortions of characters’ speech and separate episodes as well as by deformation of the artistic image of the original as a whole and misrepresentation of the author’s aesthetical conception.

Key-words: asymmetry, ideological adaptation, puritanical censorship, literary translation.

У тоталітарній державі панівна ідеологія визначає особливості культурного розвитку країни в цілому, а державна цензура контролює всі друковані засоби розповсюдження інформації, у тому числі друк перекладної літератури. Цензурне втручання суттєво відбивається на якості перекладів, тому останнім часом проблема цензури в перекладі стала об’єктом численних перекладознавчих досліджень (Е. Гіббельс [17], П. Кугівчак [23], К. Креббс [22]). Аналіз текстів, виконаних т.зв. “радянською школою перекладу” дозволяє виділити численні ознаки цензурного втручання двох тематичних видів – політичної цензури і пуританської (моральної). Питання політичної цензури в радянському перекладі висвітлювалося як зарубіжними так і вітчизняни-

ми перекладознавцями (М. Стріха [6], А. Галлагер [16], М. Такс Чолдін [27]); явище пуританської цензури не отримало на разі достатньої уваги, що і визначає актуальність цієї розвідки. Як зазначає С. Шеррі, якщо політична цензура переважала в радянському перекладі епохи Сталіна, то за часів М. Хрущова більше наслідків мала саме пуританська цензура [25, с. 184]. Об’єктом цензурування пуританського характеру виступало “усе, що вважалося несумісним з моральним та естетичним вихованням радянської людини. Вилучення пуританського характеру включають секс, кров, лайку, огидні запахи, неприємну зовнішність, погані манери, відсутність особистої гігієни та певні частини і функції людського тіла” [14, с.хiii] (переклад

наш. – *Н.Р.*). На мовному рівні пуританська цензура обмежувала вживання стилістично зниженої лексики (вulgаризмів, обсценної лексики) і певних соціолектів (жаргону, аргю). Зважаючи на різноманітність цензурованих матеріалів, мета цієї розвідки – вивчення явища асиметрії текстів радянських перекладів художніх творів, спричиненої цензуруванням матеріалів, що стосуються теми сексу. Об'єктом аналізу є твори художньої літератури західноєвропейських та американських письменників, ідейно-естетичні настанови яких не відповідали радянській ідеології, а також переклади таких творів російською мовою, оприлюднені в СРСР. Предметом аналізу є способи адаптації текстів відповідно до цензурних вимог у перекладі і наслідки такої адаптації.

Явище пуританської цензури в СРСР, на відміну від політичної, мало неоднозначний характер: пуританські зміни тексту перекладу могли бути спричинені як ідеологічним тиском, так і міжмовною асиметрією. Щодо зображення сексуальних відносин, у цьому тематичному полі російська мова порівняно, приміром, з англійською має обмежену кількість стилістично нейтральних лексичних ресурсів. С. Гандлевський виділяє три види стилістичних зсувів у перекладі, що можуть бути спричинені такою асиметрією: 1) поява в перекладі художнього тексту ознак наукового стилю через використання медичних термінів; 2) підсилення виразності через додавання “казарменої соковитості” та 3) евфемізація шляхом додавання тропів, що також нав'язує авторові нетипову для нього образність [2]. Отже, пуританська (само)цензура може також мати характер т. зв. структурної цензури, коли асиметрія у перекладі спричинена міжмовною та/або міжкультурною асиметрією (в даному випадку йдеться про норми пристойності, характерні для вихідної та цільової культур й інтерналізовані перекладачем). Культурно-детерміновані фактори включають поміж інших літературну і перекладацьку традиції, які визначають необхідний ступінь евфемізації. Водночас, у перекладах радянської епохи можна виявити приклади диференційованого підходу до пуританського цензурування

тексту, що мав лише ідеологічне підґрунтя. Як зазначає Г. Єрмолаєв, тотожні моральні або естетичні вади могли вилучатися з опису позитивних з точки зору радянської ідеології героїв, але залишалися в описах ідеологічних ворогів [14, с. xiii]. Крім того, на посиленні пуританської цензури наголошують дослідники особливостей розвитку перекладу в Італії, Іспанії, Німеччині за часів панування там тоталітаризму (зокрема, Е. Гіббельс [17, с. 144], А. Кератса [21]). Таким чином, серед чинників функціонування суворої пуританської цензури в СРСР найважливішими вбачаються все ж ідеологічні.

Пуританське цензурування призводило до суттєвого перекручення як стилістичних ознак творів у перекладі в цілому, так і образів конкретних персонажів, адже за твердженням В. Коптілова, “зміна стилю висловлювання неодмінно відбивається на образі того, хто говорить” [3, с. 43]. Таке цензурування виконувалось із застосуванням перекладачами і редакторами вилучення або евфемізації, яка реалізувалася через прийом стилістичної нейтралізації та лексико-семантичних заміни (заміни референта, генералізації).

Вилучення широко застосовувалося при перекладі фрагментів, які торкалися теми сексуальних відносин. Необхідно зазначити, що ставлення радянських ідеологів не залишалось незмінним протягом всього існування СРСР; це не могло не позначитись на перекладі. Так, серед змін, що приніс жовтневий переворот до життя російського суспільства, було і нове ставлення до статевих відносин: з'явилася нова концепція сім'ї, активно вивчалися і вільно обговорювалися питання сексуальності. Відповідно, перекладалися російською і публікувалися роботи З. Фрейда. Втім, зміни у політичному житті СРСР у 1930-х призвели, за висловом Дж. Гіббіана, до “тріумфу російської версії пуританізму” [18, с. 75]. У царині перекладу це спричинило суворе цензурування морального характеру. Еротичну літературу не дозволяли публікувати; заборонені були навіть деякі з перекладених творів, що були оприлюднені до жовтневого перевороту або у 1920-ті р.р. Приміром, переклад ро-

ману А. Шніцлера "Frdulein Else", опублікований 1922 р., за наказом Головліту 1951 р. було заборонено: оскільки радянська критика вважала, що творами Шніцлера притаманний "рафінований психологізм, підвищений інтерес до інтимного життя" [1]. З перекладів художньої літератури вилучалися не лише відверті описи сексуальних відносин, але й епізоди, що відображають дивергентну від радянської концепцію сім'ї або гомосексуальні стосунки. Так, у перекладі Н. Волжиної та Є. Калашнікової роману Е. Гемінгвея "For Whom the Bell Tolls" не відтворено ті фрагменти тексту, які не відповідали радянським нормам моральності. Серед них – наступний фрагмент тексту, де описується особисте життя радянського журналіста Каркова, який при собі в Іспанії мав і дружину, і коханку, і, напевно, ще одну чи кілька дружин у інших місцях: *"Anyway, he and Karkov had become friends and he had become friends too with the incredibly thin, drawn, dark, loving, nervous, deprived and unbitter woman... who was Karkov's wife and who served as an interpreter with the tank corps. He was a friend too of Karkov's mistress, who had cat-eyes, reddish gold hair (sometimes more red; sometimes more gold, depending on the coiffeurs), a lazy sensual body (made to fit well against other bodies), a mouth made to fit other mouths, and a stupid, ambitious and utterly loyal mind. This mistress loved gossip and enjoyed a periodically controlled promiscuity which seemed only to amuse Karkov. Karkov was supposed to have another wife somewhere besides the tank-corps one, maybe two more, but nobody was very sure about that. Robert Jordan liked both the wife he knew and the mistress. He thought he would probably like the other wife, too, if he knew her, if there was one. Karkov had good taste in women"* [20, с. 124].

Так само вилучено епізод, в якому Карков однаково спілкується з присутніми у тій самій компанії дружиною і коханкою, а потім обговорює з останньою ще одного з її коханців: *"When he came into the room, Karkov went at once to the woman in the uniform and bowed to her and shook hands.*

She was his wife and he said something to her in Russian that no one could hear and for a moment the insolence that had been in his eyes as he entered the room was gone. Then it lighted again as he saw the mahoganycolored head and the love-lazy face of the well-constructed girl who was his mistress and he strode with short, precise steps over to her and bowed and shook her hand in such a way that no one could tell it was not a mimicry of his greeting to his wife... "Your great love is getting a little fat," Karkov was saying to the girl. "All of our heroes are fattening now as we approach the second year." He did not look at the man he was speaking of" [20, с. 188]. Таке вилучення перешкоджає адекватному відтворенню відповідних образів роману заради усунення з тексту перекладу того матеріалу, що з точки зору радянських ідеологів мав аморальний характер.

Поряд з вилученням при перекладі фрагментів, що зображали статеві відносини, широко використовувалися лексико-семантичні заміни, перш за все заміна референта. Прим., для певних жанрів середньовічної європейської літератури характерним є натуралізм зображення сексуальних відносин; при перекладі середньовічних фавлю у складі "Кентерберійських оповідей" Дж. Чосера, лексеми, що позначають табуйовані частини тіла або підсилюють натуралізм опису, І. Кашкін заміняє. Наприклад, у "Розповіді Мірошника" Дж. Чосер пише: *"And prively he caughte hire by the queynte... And heeld hire harde by the haunche-bones"* [13, с. 60] ("І нишком схопив її за геніталію... І міцно взяв її за стегно"). Перекладено: *"Сначала приложился Душка к ручке... / Вздохнул и обнял клерк ее за талью"* [11, с. 115]. Такі заміни спричинюють також перекинування стилістичних ознак твору, який в перекладі набуває нетипових для нього ознак сентиментального роману.

Прикладами лексико-семантичних заміни, спричинених цензурним втручанням рясніє переклад роману Дж. Селінджера "The Catcher in the Rye" Р. Райт-Ковальової. Помітною є тенденція до заміни референтів "секс" ("sex") або "статевий акт" ("sexual intercourse") поняттями "любов", "особис-

те життя”. Прим., у наступному епізоді Колфілд роздумує про ставлення монахині до зображення сексуальних відносин у літературі: “*Then I started wondering like a bastard what the one sitting next to me, that taught English, thought about, being a nun and all, when she read certain books for English. Books not necessarily with a lot of sexy stuff in them, but books with lovers and all in them. Take old Eustacia Vye, in *The Return of the Native* by Thomas Hardy. She wasn't too sexy or anything, but even so you can't help wondering what a nun maybe thinks about when she reads about old Eustacia*” [24, с. 134].

Перекладачка переносить акцент з сексуальних відносин на почуття: “*He to чтобы неприс- тойные книжки, я не про них, но те, в которых про любовь, про влюбленных, вообще про все такое. Возьмите, например, Юстасию Вэй из «Возвращения на родину» Томаса Харди. Никаких особенных страстей в ней не было, и все-таки интересно, что думает монахиня, когда читает про эту самую Юстасию*” [7, с. 188].

В іншому епізоді Колфілд питає знайомого: “*How's your sex life?*” I asked him... “*No kidding, how's your sex life?*” I asked him” [24, с. 77–78] – “*Ну, как твоя личная жизнь? – спрашиваю. (...) – Нет, я серьезно спрашиваю, как твоя личная жизнь?*” [7, с. 99].

Часто при перекладі слів та словосполучень на позначення табуйованих у СРСР понять використовувалася генералізація. Прим., Р. Райт-Ковальова широко застосовує цей прийом у перекладі селінджероного роману, перекладаючи “sex” як “эти дела”, “feel sexy” – “что-то испытывать, какое-то возбуждение или вроде того”, “have sexual intercourse” – “путаться”:

“*The reason I was asking was because he really knew quite a bit about sex and all*” [24, с. 78] – “*Я его расспрашивал главным образом потому, что он действительно разбирался в этих делах*” [7, с. 100];

“*I know you're supposed to feel pretty sexy when somebody gets up and pulls their dress over their head, but I didn't. Sexy was about the last thing*

I was feeling. I felt much more depressed than sexy” [24, с. 167] – “*Знаю, если при тебе вдруг снимают платье через голову, так ты должен что-то испытывать, какое-то возбуждение или вроде того, но я ничего не испытывал. Наоборот – я только смутился и ничего не почувствовал*” [7, с. 184];

“*Most guys at Pencey just talked about having sexual intercourse with girls all the time – like Ackley, for instance – but old Stradlater really did it*” [24, с. 27] – “*Все ребята в Пэнси только трепались, что путаются с девчонками, как Экли, например, а вот Стрэдлейтер и вправду путался*” [7, с. 33].

Лексему “путаться” широко використовували і інші перекладачі, вочевидь тому, що вона не лише дозволяла натякнути на значення відповідного фрагменту оригіналу, але й мала негативну конотацію, що цілком відповідало доктрині радянського пуританізму. Так, у наступному фрагменті з роману Дж. Стейнбека “The Grapes of Wrath” яскравий образ “raven with lust” замінено на “путался”: “*He ate little, drank nothing, and was celibate. But underneath, his appetites swelled into pressures until they broke through. Then he would eat of some craved food until he was sick; or he would drink jake or whisky until he was shaken paralytic with red wet eyes; or he would raven with lust with some whore in Sallisaw*” [26, с. 121] – “*Ел он мало, не пил, с женщинами не знался. Но неутоленные страсти зрели, накапливались в глубине и наконец прорывались наружу. Тогда он с жадностью накидывался на еду и обжирался до тошноты; или пил сивуху и виски, превращаясь в расслабленного паралитика с красными, слезящимися глазами; или путался с какой-нибудь шлюхой в Сэллицо*” [5, с. 41–42].

Далі у тексті оригіналу автор, змальовуючи епізод із сексуального життя цього героя, створює яскравий образ за допомогою дієслів “snort” and “rut”: “*It was told of him that once he went clear to Shawnee and hired three whores in one bed, and snorted and rutted on their unresponsive bodies for an hour*” [26, с. 121]. У перекладі образ

не відтворено; замість зазначених дієслів використовується лексема “возиться” з більш загальним значенням і певною негативною конотацією: “*Про него рассказывали, будто он отправился однажды в Шоуни, уложил сразу трех проституток в одну постель и в течение часа возился с этими тремя равнодушными телами*” [5, с. 41–42].

Так само генералізовано перекладається у наступному епізоді слово “poundin” – “возня”: “*Preacher an' his wife stayed at our place one time. Jehovahites they was. Slept' upstairs. Held meeting's in our barnyard. Us kids would listen. That preacher's missus took a godawful poundin' after ever' night meeting*” [27, с. 46] – “*У нас жил один проповедник с женой. Иеговиты. Спали наверху. На моления народ к нам в сарай сходился. Мы, ребята, по ночам подслушивали, какую они у себя возню поднимали после каждого моления*” [5, с. 10].

Ще однією з тем, що спричинювали втручання пуританської цензури, була тема гомосексуалізму. Як зазначають Б.Дж. Баєр та М. Фрідберг, навіть у перекладах давньогрецьких та давньоримських творів згадки про гомосексуалізм вилучалася, або ж такі відносини замінювалися на гетеросексуальні [11, с. 26; 14, с. 33]. Втім, аналіз текстового матеріалу доводить, що не завжди тема гомосексуалізму вилучалася з перекладів. Приміром, у романі “Fiesta” Е. Гемінгвей пише: “*That was what the Civil War was about. Abraham Lincoln was a faggot. He was in love with General Grant. So was Jefferson Davis. Lincoln freed the slaves on a bet. The Dred Scott case was framed by the Anti-Saloon League. Sex explains it all. The Colonel's Lady and Judy O'Grady are Lesbians under their skin*” [18, с. 134].

У перекладі П. Топера вилучені згадки про секс та жіночий гомосексуалізм. Вульгаризм “faggot” перекладається як “гомосексуаліст”; ця лексема не є стилістично зниженою в російській мові, але мала негативну конотацію за часів СРСР, що вочевидь уможливило її використання в описі “класових ворогів”: “*Из-за этого разыгралась война за освобождение. Авраам Линкольн был*

гомосексуалист. Он был влюблен в генерала Гранта. И Джефферсон Дэвис. Линкольн освободил рабов на пари” [9, с. 32].

Крім цензурного втручання на текстовому рівні, використовувалися паратекстові засоби для нав'язування “правильної” інтерпретації. Показовим у цьому аспекті є сприйняття радянською читацькою аудиторією творчості О. Вайлда. Роман “The Picture of Dorian Gray”, однією з основних тем якого є гомосексуальні відносини, у СРСР було опубліковано вперше 1960 р. у перекладі М. Абкіної. Цей переклад є повним і цілком адекватним; він витримав щонайменше 49 перевидань, але видавався з приміткою “для старшого школьного візраста” [7], що свідчить про неадекватність сприйняття. Загальновідомо, що для адекватного сприйняття й інтерпретації будь-якого твору необхідним є врахування широкого контексту всієї творчості письменника та фактів його біографії. Створений у СРСР образ Вайлда – бунтівника і автора дитячих казок сприяв неадекватному сприйняттю адекватного перекладу твору гомосексуальної тематики, що й уможливило публікацію останнього, ще й у категорії “дитяча література” (докладніший аналіз проблеми див. у статті “Переклади роману О. Вайлда “Портрет Доріана Грея”: ідеологічний аспект” [4]).

Таким чином, втручання радянської пуританської цензури призводило до асиметрії у перекладі творів, що містили матеріали, несумісні з моральним та естетичним вихованням радянської людини. Такі матеріали включали тему сексу, описи неприємних фізіологічних проявів, згадки про табуйовані частини та функції тіла. Несумісним із радянською мораллю та естетикою вважалося вживання обценної лексики, вульгаризмів, жаргону та арго, що унеможливлювало використання цих шарів лексики у текстах перекладів. Пуританська (само)цензура могла також мати характер т. зв. структурної цензури, коли асиметрія у перекладі спричинювалася міжмовною та/або міжкультурною асиметрією (в даному випадку йдеться про норми пристойності, характерні для вихідної та цільової культур й інтерналізовані перекладачем). Культур-

но-детерміновані чинники пуританської (само)цензури включають поміж інших літературну і перекладацьку традиції, які визначають необхідний ступінь евфемізації. Втім, диференційований, ідеологічно-мотивований підхід до пуританського цензурування тексту, коли тотожні моральні або естетичні вади вилучалися з опису позитивних з точки зору радянської ідеології героїв, але залишалися в описах ідеологічних ворогів, та характерність суворої пуританської цензури у перекладі для всіх європейських тоталітарних держав ХХ ст. висувають на перший план саме ідеологічні чинники радянської пуританської цензури.

Пуританське цензурування виконувалось із застосуванням перекладачами і редакторами вилучення або евфемізації, яка реалізувалася через прийом стилістичної нейтралізації та лексико-семантичних заміни (заміни референта або генералізації). Ефективними засобами уникнення небажаної інтерпретації читачами перекладу виступали також паратекстові засоби, зокрема передта післямова. За умов невідповідності моральних та естетичних поглядів автора оригіналу цінностям, пропагованим радянською ідеологією, пуританське цензурування тексту перекладу призводило до асиметрії текстів оригіналу і перекладу, спричиненої як переключенням мовленнєвої характеристики персонажів і змісту окремих епізодів, так і деформацією художнього образу твору в цілому та обскурантизацією авторської ідейно-естетичної концепції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блюм А. Index librorum prohibitorum зарубешных писателей [Электронный ресурс] / Арлен Блюм. // Новое литературное обозрение, 2008. – № 92. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2008/92/bl12.html>. 2. Гандлевский С. “Всех этих слов на русском нет...” (“Круглый стол” “ИЛ”, посвященный переводу ненормативной лексики) [Электронный ресурс] / Сергей Гандлевский // Иностранная литература. – 1999. – № 7. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/inostran/1999/7/krugl.html>. 3. Коптілов В. Актуальні питання українського художнього перекладу / Віктор Коптілов. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – 131 с. 4. Рудницька Н.М. Переклади

роману О. Вайлда “Портрет Доріана Грея”: ідеологічний аспект” / Н.М. Рудницька // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2012. – № 72 (1023). – С. 225–231. 5. Стейнбек Джон. Гроздь гнева [пер. Н. Волжиной] / Джон Стейнбек // Роман-газета. – 1941. – № 1–3. – 197 с. 6. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / Максим Стріха. – К. : Факт, 2006. – 344 с. 7. Сэлинджер Дж. Д. Над пропастью во ржи / Дж. Д. Сэлинджер [пер. с англ. Р. Райт-Ковалева]. – М. : Эксмо, 2012. – 340 с. 8. Уайльд Оскар. Избранные произведения в двух томах : [на англ. яз]. / Оскар Уайльд. – М. : Прогресс, 1979. Т. 1 : Портрет Дорiana Грея. – 392 с. 9. Хэмингуэй Э. По ком звонит колокол [пер. с англ. Н. Волжиной, Е. Калашниковой] / Эрнест Хэмингуэй // Прощай, оружие! По ком звонит колокол. Старик и море. – Алма-Ата : Казахстан, 1986. – С. 219–594. 10. Хэмингуэй Э. Фиеста [перевод П. Топера] / Эрнест Хэмингуэй // Интернациональная литература, 1935. – № 2. – С. 3–44. 11. Чосер Дж. Кентерберийские рассказы [пер. с англ. И. Кашкина, О. Румера] / Джеффри Чосер. – М. : Правда, 1988. – 560 с. 12. Baer Brian James. Translating Queer Texts in Soviet Russia: A Case Study in Productive Censorship / Brian James Baer // Translation Studies. – 2011. – № 4. – P. 21–40. 13. Chaucer G. Canterbury Tales / Geoffrey Chaucer // The Complete Poetry and Prose of Geoffrey Chaucer. – Holt, Rinehart and Winston, St. Louis, Missouri. – P. 1–398. 14. Ermolaev Herman. Censorship in Soviet Literature, 1917–1991 / Herman Ermolaev. – Lanham : Rowman & Littlefield, 1997. – 323 p. 15. Friedberg Maurice. Soviet Censorship: A View from Outside / Maurice Friedberg // The Red Pencil: Artists, Scholars and Censors in the USSR, ed. By Marianna Tax Choldin and Maurice Friedberg. – Boston : Unwin Hyman, 1989. – P. 21–28. 16. Gallagher Aoife. Pasternak’s Hamlet: Translation, Censorship and Indirect Communication / Aoife Gallagher // Translation and Censorship: Patterns of Communication and Interference. Ed. by E. Chuilleanain, C. O Cuilleain and D. Parris. – Dublin : Four Courts Press, 2009. – P. 119–131. 17. Gibbels Elizabeth. Zensur und Translation in Deutschland zwischen 1878–1890: das “Sozialistengesetz” und die Exilzeitung der Sozialistischen Arbeitspartei / Elizabeth Gibbels // The Power of the Pen: Translation and Censorship in 19th Century Europe / [ed. Merkle D., O’Sullivan C., van Doorslaer L., Wolf M.]. – Wien : Lit Verlag Dr W. Kopf, 2010. – P. 143–169. 18. Gibian George. The Interval of Freedom :

- Soviet Literature During the Thaw, 1954–1957 / George Gibian. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1960. – 192 p. 19. Hemingway Ernest. Fiesta / Ernest Hemingway. – Arrow Books Ltd, 1994. – 224 p. 20. Hemingway Ernest. For Whom the Bell Tolls / Ernest Hemingway. – Scribner Books, 1995. – 480 p. 21. Keratsa Antonia. Translation and Censorship in European Environments [Електронний ресурс] / Antonia Keratsa // Translation Journal. – 2005. – Vol. 9, № 3. – Режим доступу : <http://www.bokorlang.com/journal/33censorship>. 22. Krebs Katja. Anticipating Blue Lines: Translational Choices as Sites of (Self)-Censorship: Translating for the British Stage under the Lord Chamberlain / Katja Krebs // [Modes of Censorship and Translation: National Contexts and Diverse Media / F. Billiani, ed.]. – Manchester: St. Jerome, 2007. – P. 167–186. 23. Kuhiwczak Piotr. Translation and Censorship / Piotr Kuhiwczak // Translation Studies. – 2011. – Nr 3. – Volume 4. – P. 358–373. 24. Salinger Jerome D. The Catcher in the Rye / Jerome D. Salinger. – London : Penguin Books Ltd, 2010. – 192 p. 25. Sherry Samanta. Censorship in Translation in the Soviet in the Stalin and Khrushchev Eras / Samanta Sherry. Doctor of Philosophy thesis. – University of Edinburg, 2012. – 318 p. 26. Steinbeck John. The Grapes of Wrath / John Steinbeck. – Moscow : Progress Publishers, 1978. – 530 p. 27. Tax Choldin Marianna. Censorship via Translation: Soviet Treatment of Western Political Writing / Marianna Tax Choldin // The Red Pencil: Artists, Scholars, and Censors in the USSR / ed. by Marianna Tax Choldin and Maurice Friedberg. – Boston : Unwin Hyman, 1989. – P. 21–52.